

Klassriket

Klasskunskaper i den svenska partipolitiska sfären, 1911–1940

CARL-FILIP SMEDBERG

Uppsala universitet

I denna uppsats studeras hur statistisk kunskap om väljaren uppkom och cirkulerade i det partipolitiska under den representativa demokratins formering i Sverige. Analysen visar hur Statistiska centralbyråns indelning av väljarkåren i socialgrupper kom att bli viktig för de politiska partierna i deras förståelse av befolkningen.

Introduktion: Klasskunskaper

1937 presenterade Georg Andréén (1890–1969), konservativ politiker och professor i statsvetenskap, sin tolkning av vad som utmärkte modern svensk politik: maktbalans mellan "samhällsklasserna". Befolkningens sociala uppdelning maktadelade det politiska på ett för landets välgång önskvärt sätt.¹ Slutsatsen fick dock mothugg av liberala *Dagens Nyheter*: "Den statistik som professor Andréén begagnar är knappast tjänlig för ändamålet", framhöll redaktionen, och upphöjde i stället Statistiska centralbyråns (SCB) klassindelning som mera korrekt. "Numera utgör nämligen arbetarklassen i vidsträckt mening eller valstatistikens socialgrupp III en kvalificerad majoritet av de röstberättigade." Klasstrukturen försköts ständigt till arbetarrörelsens fördel och således förekom inte alls någon maktbalans.²

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

1. Georg Andréén, *Sveriges riksdag: Historisk och statsvetenskaplig framställning: Bd 9, Tvåkamarsystemets tillkomst och utveckling* (Stockholm 1937) s. 608–612.

2. "Balans: En klasspolitisk studie", *Dagens Nyheter* (DN) 14/3 1937.

Carl-Filip Smedberg, f. 1992, är sedan 2017 doktorand i idé- och lärdomshistoria vid Uppsala universitet. Han forskar om klassindelningars sociala liv och har tidigare skrivit om samhällsvetenskapernas historia under 1900-talet.

E-post: carl-filip.smedberg@idehist.uu.se

Exemplen visar på en cirkulerande klasskunskap i den svenska politiska kulturen. Här ställdes Andréns statistik – med grund i befolkningsräkningarnas sätt att strukturera efter näringsbranscher – mot valstatistikens indelning på ett vant sätt. Vi ser också hur en vetenskaplig fråga om hur den svenska befolkningsstrukturen bäst skulle förstås samtidigt var djupt politisk.

Syftet med denna uppsats är att undersöka klasstatistik i partipolitiska överväganden åren 1911–1940, inte som följande en för oss given klassstruktur, utan som något som historiskt måste förklaras och analyseras. I litteraturen om det moderna Sverige och demokratins genombrott tas ofta klassintressen och klassidentiteter för givna. Politiken följer väljarnas klassintressen.³ Jag menar att indelningssystem är viktiga kulturella artefakter att studera i egen rätt. De har använts av olika aktörer genom modern tid, med skilda samhälleliga effekter. Indelningar sammankopplar människor i konstellationer de tidigare inte tänkt sig tillhöra och skapar nya sätt att åskåda samhället.

Under några sommarveckor 1911 uppfann tre tjänstemän inne på SCB vad som skulle komma att bli en av de mest använda sociala taxonomierna under svenskt 1900-tal: en indelning av befolkningen i tre socialgrupper. I opinionsundersökningar, statliga utredningar och samhällsvetenskaplig forskning kartlades, studerades och jämfördes svenskarna genom socialgruppsindelningen. Taxonomin kom på det sättet att strukturera en mängd kunskapsområden och blev en del av samhällsdebatten, kulturen och människors självidentiteter.⁴ Inom socialdemokratin brukades taxonomin internt för att analysera väljarna ända in på 1980-talet.⁵ Trots det är den relativt outforskad. Denna uppsats studerar ett område där socialgruppsindelningen var i högsta grad närvarande åren 1911 till 1940: partipolitiska överväganden om väljarnas beteenden och intressen.⁶

3. Se exempelvis Kjell Östberg, *Folk i rörelse: Vår demokratis historia* (Stockholm 2021) s. 8, 15–16, 26, 50.

4. Jag har undersökt socialgruppsindelningen inom marknads- och opinionsundersökningar, Carl-Filip Smedberg, "En marknad för klass: Marknads- och opinionsundersökningar som skillnadsmaskiner 1930–1960", *Lychnos* (2021a) s. 91–113, samt utbildningsforskning och statliga utredningar, "Klass i begåvningsreservens tidevarv: Taxonomiska konflikter inom och genom svensk utbildningsforskning, ca 1945–1960", *Nordic Journal of Educational History* 8:1 (2021b) s. 59–79.

5. "Väljarna i valet – en enkät: Intervju med valforskarna Walter Korpi, Jan Lindhagen, och Olof Petersson", *Tiden* 74 (1981).

6. Socialgruppsindelningen dök också upp inom marknadsundersökningar under 1930-talet, se Smedberg (2021a), samt i mindre skala inom utbildningsforskning under samma decen-

Wim de Jong och Harm Kaal har påvisat hur nederländska politiska partiers föreställningar om väljarna vetenskapliggjordes under 1900-talet. De går dock inte in på valstatistik som kunskapsform, utan inriktar sig på hur partierna kom att använda sig av forskning om masspsykologi under 1930-talet samt opinionsundersökningar under efterkrigstid.⁷ Idéhistorikern Petter Tistedt har fördjupat denna forskningsfront genom att analysera hur SCB:s valstatistik hanterat frågan om folket både som del i skilda grupper och som väljande individer från andra halvan av 1800-talet och framåt.⁸ Han har även undersökt hur de socialdemokratiska politikerna Rickard Sandler 1912, Gustav Möller 1918 och Per Albin Hansson 1929 på skilda sätt använde sig av valstatistiken för att resonera om väljarna:

[V]alstatistiken drogs in i en process där partiets representativa anspråk omförhandlades och successivt utvidgades. I händerna på entusiastiska partiföreträdare erbjöd valstatistiken inte i första hand en färdig, politiskt neutral, byråkratisk blick på elektoratet. Snarare behandlades valstatistiken som ett ofullkomligt redskap att tänka med, ett redskap som kunde omarbetas, kritiserats och sätts i bruk.⁹

Denna uppsats bygger vidare på Tistedts studier, men analyserar i stället valstatistikens socialgruppsindelning som en cirkulerande klasskunskap inom politiken, något som inte endast engagerade socialdemokratin utan även liberaler och konservativa.

Studien är ett bidrag till klasskategoriernas och klassindelningarnas historia. Vanligt inom detta forskningsområde är att undersöka klassbegrepp och klassidentiteter som retoriska resurser för olika aktörer. Särskild fokus har varit på hur de formerats av politiska rörelser.¹⁰ Uppsatsen

nium, se exempelvis Paul Dahn, *Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst* (Lund 1936).

7. Wim de Jong & Harm Kaal, "Mapping the Demos: The Scientisation of the Political, Electoral Research and Dutch Political Parties, c. 1900–1980", *Contemporary European History* 26:1 (2017) s. 111–138.

8. Petter Tistedt, "Folket i siffror: Den svenska valstatistikens politik, 1866–1921", *Historisk tidskrift* 140:2 (2020a) s. 222–250. Se också Petter Tistedt, "Knowing the Demos: Gender and the Politics of Classifying Voters in the Aftermath of Universal Suffrage", *Scandinavian Journal of History* 44:3 (2019) s. 332–354.

9. Petter Tistedt, "Valstatistik i bruk: Socialdemokratin, väljarna och den osäkra demokratin 1912–1929", *Arkiv: Tidskrift för samhällsanalys* 12 (2020b) s. 88.

10. Se exempelvis Patrick Joyce, *Visions of the People: Industrial England and the Question of Class, 1848–1914* (Cambridge 1991); Dror Wahrman, *Imagining the Middle Class: The Political*

fördjupar i stället forskning som ser till hur klasskategorier samspelar med statistik och kunskapsproduktion. Orsi Husz visar exempelvis hur livslöneberäkningar var viktiga för svenska mediala diskussioner kring 1950 om medelklassens situation.¹¹ Statistikproduktion är inte enbart ett passivt räknande, den kommunicerar budskap, etablerar relationer, och framskapar nya fenomen genom att konstruera kategorier för kvantifiering.¹² Vad jag föreslår är att historiker måste se till hur cirkulerande klasskunskaper – likt statistik, psykologiska och sociologiska profiler, och visualiseringar – på olika vis underbyggt aktörers sätt att förstå samhället.¹³ På detta sätt kan kategorier vi annars tar för självklara avnaturaliseras: öppnas upp för oss att se hur de historiskt konstruerats och fått skilda samhälleliga effekter. Statistikhistorisk forskning har undersökt hur statliga statistikprojekt format idéer om nationella och etniska tillhörigheter.¹⁴ Historiker har också studerat uppkomsten av administrativa klassindelningar i andra länder och påtalat hur de under 1900-talet

Representation of Class in Britain, c. 1780–1840 (Cambridge 1995); David Cannadine, *Class in Britain* (London 2000); Ulrika Holgersson, *Populärkulturen och klassamhället: Arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet* (Stockholm 2005); Jenny Jansson, *Manufacturing Consensus: The Making of the Swedish Reformist Working Class* (Uppsala 2012); Sabine Hake, *The Proletarian Dream: Socialism, Culture, and Emotion in Germany, 1863–1933* (Berlin 2017); John Björkman, *"Må de herrskande klasserna darra": Radikal retorik och reaktion i Stockholms press, 1848–1851* (Möklinta 2020).

11. Orsi Husz, "Att räkna värdighet: Privatekonomi och medelklasskultur vid mitten av 1900-talet", *Scandia* 79:1 (2013) s. 87–121. Se också Luc Boltanski, *The Making of a Class: Cadres in French Society* (Cambridge 1987); Sheila Fitzpatrick: "Ascribing Class: The Construction of Social Identity in Soviet Russia", *Journal of Modern History* 65:4 (1993) s. 745–770. Denna artikel influeras även av den större mängd forskning som understryker hur sociala problem ofta skapas – definieras och konceptualiseras – av sociala experter och statistikproduktion. Se Åsa Lundqvist & Klaus Petersen (red.), *In Experts We Trust: Knowledge, Politics and Bureaucracy in Nordic Welfare States* (Odense 2010); Anne Løkke, "Creating the Social Question: Imagining Society in Statistics and Political Economy in Late Nineteenth-Century Denmark", *Histoire sociale – Social History* 35:70 (2002) s. 393–422.

12. Theodore Porter, *Trust in Numbers: The Pursuit of Objectivity in Science and Public Life* (Princeton 1995); Ian Hacking, *The Taming of Chance* (Cambridge 1990).

13. Artikeln tar här inspiration från historiker som understryker vikten av att studera hur kunskap cirkulerar, se Kapil Raj, "Beyond Postcolonialism ... and Postpositivism: Circulation and the Global History of Science", *Isis* 104:2 (2016) s. 337–347; Johan Östling & David Larsson Heidenblad, "Cirkulation – ett kunskaphistoriskt nyckelbegrepp", *Historisk tidskrift* 137:2 (2017) s. 269–284.

14. Se exempelvis Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London 1991); Silvana Patriarca, *Numbers and Nationhood: Writing Statistics in Nineteenth-Century Italy* (Cambridge 1996); Henrik Höjer, *Svenska siffror: Nationell integration och identifikation genom statistik 1800–1870* (Hedemora 2001); Bruce Curtis, *The Politics of Population: State Formation, Statistics, and the Census of Canada* (Toronto 2001); Mara Loveman, *National Colors: Racial Classification and the State in Latin America* (New York 2014); Debra Thompson, *The Schematic State: Race, Transnationalism, and the Politics of*

blev en sorts andra natur för hur många aktörer förstod samhällsstrukturen, men utan att undersöka hur denna vidare cirkulering gått till.¹⁵ Denna uppsats analyserar hur partipolitiska aktörer kom att se värde i och använda sig av en sådan byråkratisk befolkningsindelning.

SCB:s socialgruppsindelning förstods av de historiska aktörerna som en klassindelning och därför beskriver även jag den som det. Begrepp likt underklass eller arbetarklass brukades inte sällan som synonymer till socialgrupperna. Jag har försökt återge aktörers språkbruk genom citattecken, men uppsatsen är ingen begreppshistoria utan följer i huvudsak socialgruppstaxonomi som ett sätt för de historiska aktörerna att förstå befolkningen och väljarna.¹⁶ Källmaterialet består huvudsakligen av partitidskrifter och valkampanjmaterial från Sveriges socialdemokratiska arbetareparti, de konservativas Allmänna valmansförbundet, samt liberalernas Frisinnade landsföreningen åren 1911 till 1940. Partierna är valda för att kunna göra jämförelser mellan olika ideologiska lägers bruk av socialgruppsindelningen samt för att dessa tillsammans täckte in stora delar av väljarkåren under denna tid. Specifikt har jag letat efter diskussioner om och framställningar av väljare och valresultat utefter hur de relateras till en föreställd befolkningsstruktur.¹⁷ För att förstå 1911 års socialgruppsindelning och hur den användes kommer jag först att översiktligt diskutera tidigare klassbegrepp och bakgrunden till efterfrågan på klasstatistik i Sverige. Uppsatsen undersöker därefter uppkomsten av socialgruppsindelningen för att sedan övergå till att analysera hur den användes av de politiska partierna.

the Census (Cambridge 2016); Paul Schor, *Counting Americans: How the US Census Classified the Nation* (New York 2017).

15. Simon Szreter, "The Genesis of the Registrar-General's Social Classification of Occupations", *The British Journal of Sociology* 35:4 (1984) s. 522–546; Margo Anderson, "Occupational Classification in the United States Census: 1870–1940", *Journal of Interdisciplinary History* 9:1 (1987), s. 123. Ett undantag är Fitzpatrick (1993).

16. Jag använder här termen socialgruppsindelningen om SCB:s sätt att beskriva den svenska klasstrukturen, trots att ordet socialgrupp först dök upp i 1928 års valstatistik. Innan dess benämndes de som grupp I, II och III.

17. Jag har här gått igenom *Tiden* 1908–1940, *Allmänna valmansförbundets månadsblad* 1915–1920, *Medborgaren* 1920–1940, *Svensk tidskrift* 1911–1940, *Det nya riket* 1907–1928, *De frisinnade* 1923–1934, såväl som interna valkampanjdokument för partierna samt skrifter publicerade av partiernas ombudsmän. Bondeförbundet och partierna vänster om socialdemokratin har inte undersökts, det förblir en framtida forskningsuppgift.

Klassbegrepp i Sverige, 1830–1911

Det svenska samhället var under tidigmodern tid indelat i fyra stånd, bland annat genom en ståndsriksdag.¹⁸ Från 1800-talets början fram till ståndsriksdagens fall diskuterades det inom ståndsriksdagen alternativa sätt att ordna den politiska representationen. Vad som utmärker dessa förslag samt det då rådande representationssättet är tendensen att se grupper som bärare av egenskaper och kvalitéer och en vilja att balansera grupper mot varandra för att nå en sorts harmoni. 1865–1866 lyckades liberaler inom borgarståndet, bondeståndet och riddarståndet driva igenom en upplösning av ståndsriksdagen. Representationen till den nya riksdagen vilade i stället på vad som kallades för personlighetsprincipen, där det politiska röstmandatet utgick från individen och inte grupptillhörighet. Detta var dock långt ifrån någon princip om allas lika och jämbördiga röst. Ett tvåkammerssystem upprättades där förstakammaren skulle vara en sorts aristokratisk motvikt mot den mer plebejiska andra kammaren. Samtidigt graderades rösträtten starkt till första kammaren, och en förmögenhets- och inkomstgräns upprättades för möjlighet att rösta i andrakammarvalen. Den liberala filosofin bakom detta var att ägande säkerställde politisk mognad och rättrådighet.¹⁹ Vi kan alltså se ett skifte från ett värdesystem där egenskaper kopplade till grupptillhörighet utgjorde kärnan i det politiska till en liberal vision där förmögenhet var ett tecken på politiskt värde.

Samtidigt började ett nytt sätt att begreppslogisera samhällsordningen slå igenom i Sverige. *Medelklass* och *proletariat* dök upp som politiska begrepp under 1830- respektive 1840-talen, medan termerna *underklass* och *överklass* populariserades senare under 1880-talet.²⁰ Under 1880-ta-

18. Flera historiker har påpekat att ståndsindelningarna alltid utmanades av alternativa föreställda ordningar. Se Peter Burke, "The Language of Orders in Early Modern Europe", i M.L. Bush (red.), *Social Orders and Social Classes in Europe since 1500: Studies in Social Stratification* (London 1992) s. 1–12; Mikael Alm, "En föreställd ordning: Olikt och synlighet i det gustavianska Sverige", i Peter Ericsson, Fredrik Thisner, Patrik Winton & Andreas Åkerlund (red.), *Allt på ett bräde: Stat, ekonomi och bondeoffer: En vänbok till Jan Lindegren* (Uppsala 2013) s. 351–361.

19. Jussi Kurunmäki, *Representation, Nation and Time: The Political Rhetoric of the 1866 Parliamentary Reform in Sweden* (Jyväskylä 2000) s. 123–178. Om detta liberala tankesätt i övriga Europa, se Alan Kahan, *Liberalism in Nineteenth Century Europe: The Political Culture of Limited Suffrage* (Basingstoke 2003).

20. John Björkman daterar året då proletariatet blev en offentligt diskuterad figur till 1848: "Svar på frågan: Vad hände år 1848?", *Fronesis* 52–53 (2015) s. 221–237. Medelklassen brukar föras tillbaka till 1830-talet, Erik Gustav Geijer samt de nya liberala tidningarna med *Aftonbladet* i täten, vilka föreställde sig detta nya politiska subjekt som en stabiliserande samhällskraft. Se

let inleddes också det enorma politiska arbetet från den uppspirande arbetarrörelsen och det socialdemokratiska arbetarpartiet (grundat 1889) att genom agitationsresor, möten och medial aktivitet få människor att se sig själva som en gemensam arbetarklass, och inte längre främst som del av en lokalitet, religiös inriktning eller ett skrå.²¹ Men vem var egentligen arbetare? I den tidiga arbetarrörelsen tycks behovet att avgränsa exakta linjer mellan klasserna inte ha varit högt på agendan, förutom i dikotomier som mellan fattiga och rika, arbetare och borgare, underklass och överklass.²²

Arbetarrörelsen var långt ifrån ensam om att använda klasstermer vid sekelskiftet. En sökning på samhällsklass i Kungliga bibliotekets databas över digitaliserade dagstidningar visar att termen användes frekvent i de stora dagstidningarna.²³ Ulrika Holgersson har i sin avhandling studerat klassbegrepp i svensk dampress under denna tid och funnit det rikt förekommande, men samtidigt existerande med andra kollektiva begreppsliggöranden likt stånd, rang, skikt och status.²⁴ Klasstermer kan ses som en gemensam resurs för olika aktörer att använda omkring sekelskiftet, och som en del av ett större begreppsält under denna tid.

Historiker har identifierat SCB som drivet av en liberal vision om att göra samhället transparent och reformbart genom statistik.²⁵ Under

Nils Holmberg, *Medelklassen och proletariatet: Studier rörande 1840–1841 års riksdag och dess förutsättningar i svenskt samhällsliv* (Lund 1934) s. 127–128; Göran Therborn, *Borgarklass och byråkrati i Sverige: Anteckningar om en solskenshistoria* (Lund 1989) s. 149–150; Per Wisselgren, *Samhällets kartläggare: Lorénska stiftelsen, den sociala frågan och samhällsvetenskapens formering 1830–1920* (Eslöv 2000) s. 38–41. Om underklass- och överklassbegreppet på 1880-talet, se Gunnar Richardson, *Kulturkamp och klasskamp: Ideologiska och sociala motsättningar i svensk skol- och kulturpolitik under 1880-talet* (Göteborg 1963) s. 97–98. Viktigt under 1800-talet var även den diskursiva kamp som fördes av olika rörelser för att definiera den svenska nationella identiteten, se Anne Berg, *Kampen om befolkningen: Den svenska nationsformeringens utveckling och sociopolitiska förutsättningar ca 1780–1860* (Uppsala 2011).

21. Se exempelvis Hjalmar Branting, *Hvarför arbetarerörelsen måste bli socialistisk: Föredrag: hållet första gången på inbjudan af Gefle arbetareklubb den 24 okt. 1886* (Stockholm 2013).

22. En debatt uppkom dock 1889 efter att Hjalmar Branting argumenterade, med hjälp av tysk statistik, att arbetarklassen endast var omkring 30 procent av befolkningen. Partideologen Axel Danielsson tyckte snarare den var 80 procent. Se Birger Simonson, *Socialdemokratin och maktövertagandet: SAP:s politiska strategi 1889–1911* (Göteborg 1985) s. 79–80; Rolf Karlbom, *Revolution eller reformer: Studier i SAP:s historia 1889–1902* (Göteborg, 1985) s. 49–50. Om det relativa ointresset för att definiera skarpa klassgränser i andra europeiska arbetarrörelser under samma tid, se Donald Sassoon, *Hundra år av socialism: Vänstern i Europa under 1900-talet* (Stockholm 2002) s. 23.

23. Sökning på samhällsklass² i tidningar.kb.se.

24. Holgersson (2005).

25. Anders Ekström, "Siffror, ord eller bilder? Perspektiv på produktionen av statistik i mitten av 1800-talet", *Lychnos* (1999) s. 133–161; Höjer (2001); Tistedt (2020a) s. 230. Sveriges

andra halvan av 1800-talet var SCB en del av en större idégemenskap som satte tilltro till statistikens kraft att kunna bidra till lösandet av samhällsliga problem. Det blev vanligt bland politiker att förorda mer tillförlitlig statistik i olika frågor.²⁶ Stat och administration började nu också mer aktivt att med reformer adressera konsekvenserna av industrialisering och urbanisering, något som krävde kunskapsproduktion.²⁷ Stora statistiska projekt i tiden var bland andra folkräkningarna, vilka vart tionde år indelade den arbetande befolkningen efter näringsbranscher. Från slutet av 1800-talet började statliga Kommerskollegiet att producera statistik och kartläggningar över arbetsförhållanden i enskilda yrken och branscher för att få kunskap om och bemöta vad som betraktades som industrialiseringens samhällsupplösande konsekvenser.²⁸ Nils Edling har i det här sammanhanget visat hur statistikproduktion inom bland annat Kommerskollegiet formerade de arbetslösa som en nationell kategori runt sekelskiftet.²⁹ Vi kan här också peka på Svenska arbetsgivarförningens upprättande av arbetarstatistik för svartlistning av bråkiga arbetare.³⁰ Det existerade alltså ett antal institutioner som producerade statistik. Vad som inte fanns var en heltäckande, regelbundet utgiven och hierarkiskt ordnad klasstatistik, en brist flera i samtiden kom att argumentera för att staten borde fylla.³¹ En inflytelserik person i denna fråga var Pontus Fahlbeck (1850–1923).

befolkningsstatistik går tillbaka till 1700-talets mitt. Se Karin Johannisson, *Det mätbara samhället: Statistik och samhällsdröm i 1700-talets Europa* (Stockholm 1988).

26. Se bland annat Marika Hedin, *Ett liberalt dilemma: Ernst Beckman, Emilia Broomé, G H von Koch och den sociala frågan 1880–1930* (Eslöv 2002) s. 94–96.

27. Om statens intervenerande roll efter tvåkammarriksdagens uppkomst, se Torbjörn Nilsson, *Elitens svängrum: Första kammaren, staten och moderniseringen 1867–1886* (Stockholm 1994).

28. Sven Hellroth, *Från arbetsstatistik till konjunkturöversikt: Arbetarfrågan och etablerandet av en statlig konjunkturbevakning i Sverige 1893–1914* (Stockholm 2011). Även den samhällsvetenskapliga forskning som utfördes inom ramen för Lorenska stiftelsens 1890–1899 var över enskilda yrken och branscher. Se Wisselgren (2000).

29. Nils Edling, "The Making of Nordic Unemployment: Experts and Public Policy in Denmark and Sweden, 1890–1910", i Åsa Lundqvist & Klaus Petersen (red.), *In Experts We Trust: Knowledge, Politics and Bureaucracy in Nordic Welfare States* (Odense 2010) s. 119–148.

30. Hjalmar von Sydow, *Om arbetarstatistik och arbetsförmedling inom arbetsgivarorganisationer* (Stockholm 1907).

31. För en sådan klasstatistik innan socialgrupptaxonomi, se 1884 års arbetareförsäkringskommitté, som kom fram till att 94,25 procent av befolkningen var "arbetare eller med dem jämförliga personer". *Arbetareförsäkringskommitténs betänkande, 1. Utlåtande och förslag, 3: Ålderdomsförsäkring* (Stockholm 1889) s. 45–48.

Pontus Fahlbeck och klasstatistikens politik

Fahlbeck var årtiondena omkring sekelskiftet en tongivande statsvetare, statistiker och konservativ politiker som yrkade på att staten måste bli mer intervenerande. Han instiftade *Statsvetenskaplig tidskrift* 1897 och handledde bland annat Theophil Andersson, Henning Elmquist och Ludvig Widell, några av de som skulle bygga upp svensk offentlig statistikproduktion. Den sistnämnda var överdirektör på SCB 1905 till 1926 och översedde introduktionen av socialgruppsindelningen.³² Fahlbeck satt också i 1905 års statistiska kommitté vilken föreslog att SCB borde producera statistik över partifördelningen ”inom olika sociala lager af befolkningen” inför den utökade rösträtten.³³

Fahlbecks bok *Stånd och klasser* från 1892 introducerade ett taxonomiskt sätt att tänka som skulle visa sig inflytelserikt. Skriften var i hög grad ett konservativt svar på den framväxande arbetarrörelsen och dess uppmaning till radikal samhällsförändring. Arbete och kapital stod inte i en antagonistisk ställning till varandra framhöll Fahlbeck.³⁴ Boken var också en del i en längre tradition – från de franska fysiokraterna under andra halvan av 1700-talet till David Ricardo (1772–1823) och Karl Marx (1818–1883) – av att rama in klass som ett vetenskapligt och politiskt kunskapsobjekt.³⁵ Enligt Fahlbeck var samhället en organisk gemenskap som genom historien följde en ändamålsenlig utvecklingsplan. Kulturen och civilisationens framåtskridande var historiens riktning.³⁶ Tidigare hade kulturen betjänats av ståndssamhället, men när adeln inte längre kunde utföra sin kulturbevarande funktion bröt det nya klassamhället in och överklassen tog över. ”Kroppsarbetarna” och ”mellanklassen” möjliggjorde att överklassen kunde ägna sin tid åt tankearbete.³⁷

32. Olle Sjöström, *Svensk statistikhistoria: En undanskynd kritisk tradition* (Hedemora 2002) s. 146–147.

33. Se *Statistiska kommitténs betänkande: Sveriges officiella statistik och dess allmänna organisation* (Stockholm 1910) s. 432.

34. Pontus Fahlbeck, *Stånd och klasser: En socialpolitisk öfverblick* (Lund 1892) s. 152.

35. Om denna tradition, se Steven Wallech, ”Class Versus Rank: The Transformation of Eighteenth-Century English Social Terms and Theories of Production”, *Journal of the History of Ideas* 47:3 (1986) s. 409–431.

36. Fahlbeck (1992) s. 20: Kulturen ”utvecklar sig till allt större fulländning och använder derunder en mängd olika ting för sitt syfte”. Om organismtanken hos Fahlbeck som ett konservativt och tyskt akademiskt arv, se Oskar Pettersson, *Politisk vetenskap och vetenskaplig politik: Studier i svensk statsvetenskap kring 1900* (Uppsala, 2003) s. 31–32, 85–86. Pettersson menar att statistiken blev ett sätt för Fahlbeck att visa på samhällets organiska helhet och sammanhållning.

37. Fahlbeck (1892) s. 18.

Abstraktionen "kultur" gav nyckeln till att synliggöra människors inneboende klasstillhörighet för Fahlbeck. En mer konkret karaktäristik som särskilde klasserna var att vissa arbeten "smutsar": "Uti smutsen ser kulturmänniskan något för hennes person nedsättande" förklarade han.³⁸ "Den högre klassen" bestod av ämbetsmän, vetenskapsmän och konstnärer, köpmän, industrialister, jordägare och kapitalister; deras förmögenhet kunde skilja sig åt men vad som på djupet förenade dem var att de alla bar på en viss bildning. Mellanklassen utgjordes av småhandlare, hantverkare samt bönder. Deras levnadsstandard låg mellan den övre klassen och kroppsarbetarna, och de kännetecknades av att de både översåg och utförde kroppsarbete. Kroppsarbetarna innefattade tjänare samt arbetare inom industri och jordbruk. Dessas arbete möjliggjorde att andra högre upp tilläts bilda sig och delta i kulturarbetet. Fahlbeck framhöll att styrkeförhållandet för dessa klasser inte exakt kunde angivas då ingen sådan klasstatistik fanns, men räknade fram via folkräkningarna att den övre klassen var i omfånget fem procent, mellanklassen 42 procent och resten kroppsarbetare.³⁹

Vi kan se boken som en inlaga i en begreppskamp för att lägga beslag på *arbete* som en moralisk och politisk kategori. Liberala *Göteborgs Af-tonblad* hakade upp sig på Fahlbecks klassifikation "arbetarklass", och menade att de flesta av dem i själva verket tillhörde en fjärde klass: "proletariatet" – en pariaklass av "dåliga subjekt", fattiga, sjuka, dagdrivare och skojare. Att kalla dessa arbetare vore att ge dem "för stor ära".⁴⁰ Om Fahlbecks upprättande av arbete som en gemensam grund för samhällsklasserna var en markering mot den framväxande arbetarrörelsen – som endast såg överklassen som parasitisk – legitimerade det å andra sidan också hans katedersocialistiska förslag att höja arbetarklassens materiella och andliga levnadsnivå och utöka rösträtten, i konflikt med andra konservativa och liberaler som såg stora delen av befolkningen som ovärdiga politiska subjekt.⁴¹

38. Fahlbeck (1892) s. 49. Se även s. 52.

39. Fahlbeck (1892) s. 51–56. När Fahlbecks bok publicerades diskuterades hans klasstatistik med gillande av partitidningarna *Arbetet* och *Social-Demokraten*, som ett vetenskapligt belägg för att arbetarklassen ökade medan medelklassen minskade. Att klasserna skulle besitta olika kvalitéer togs inte upp. Se "En ny bok om socialismen", *Arbetet* 3/6 1892; "En bok om socialismen", *Social-Demokraten* 8/6 1892.

40. "Stånd och klasser: Betraktelser med anledning af P.E. Fahlbecks bok", *Göteborgs Af-tonblad* 16/11 1892.

41. Fahlbeck (1892) s. 164, 173–180. Under tidigt 1900-tal blev Fahlbeck mer kritisk till arbetarrörelsen, och började propagera för privata företagsamhet som den bästa produktions-

Fahlbecks projekt kan tolkas som ett försök att etablera en sammanhållande likhet inom folket. Hans nya taxonomi sorterade in alla som arbetare i kulturen och civilisationens tjänst, samtidigt som den upprättade hierarkier och ordning inom denna föreställda befolkning. Om vi ser siffror som en kommunikativ handling tecknade Fahlbecks statistik inte längre samhällsutvecklingen som en oregerad rörelse vilken hotade att fördärva västerlandet, utan en befolkning ordnad i funktioner och hierarkier. Historikern Sabine Hake menar att begreppet massa för många konservativa tyska akademiker årtiondena runt sekelskiftet blev ett sätt att diskursivt bemöta arbetarrörelsen genom att benämna arbetarna som ett oformligt och irrationellt element i samhället.⁴² Fahlbecks projekt tycks tvärtom ha varit att namnge, räkna, och inlemma arbetarklassen i nationen och kulturen.⁴³

Fahlbeck pläderade återigen för värdet av klasstatistik i *Statsvetenskaplig tidskrift* 1909 utifrån ett föredrag han hållit vid en statistikkongress i Paris. Statistiken hade gått från seger till seger under senare tid, men ett stort undantag var klasstatistiken, menade Fahlbeck. Han framhöll att Sverige en gång hade haft ståndsstistik, men när riksdagen moderniserats utmönstrades statistiken utan att något placerats i dess ställe. Visserligen fanns statistiska studier av strejker och löneförhållanden bland arbetarna, men för Fahlbeck var det centralt att klassväsendet studerades som en helhet. De närvarande kollegorna uppmanades att överväga hans förslag: "Statistiken öfver klasserna har ett enormt intresse, icke blott vetenskapligt [...] utan framför allt praktiskt." Han tryckte på att "många av tidens mest omdebatterade sträfvanden och strömningar" – emigration, ståndscirkulation och socialism – "ha sin grund i klassväsendet och dess inre omsättning".⁴⁴ I flera västerländska länder konstruerades nu också klasstaxonomier inom ramen för nationell statistikproduktion.⁴⁵

En mängd skrifter vittnar om ett vetenskapligt intresse för att förstå

formen, men hans tredelade klassindelning skulle dock komma att bestå i hans skrifter. Se Pontus Fahlbeck, *Arbetarefrågan: Villa och verklighet* (Stockholm 1910). Se också Pettersson (2003) s. 93.

42. Hake (2017) kap. 1.

43. Detta har beröring med hur Petter Tistedt framställer SCB:s generella arbete med valstatistik under årtiondena omkring 1900: siffrorna kunde framställa det svenska elektoratet som "ofarligt, överblickbart, i viss mån förutsägbart", se Tistedt (2020a) s. 249.

44. Pontus Fahlbeck, "De sociala klasserna", *Statsvetenskaplig tidskrift* 12:5 (1909) s. 292.

45. Szreter (1984); Margo Anderson (1987).

klass under sekelskiftet och framåt.⁴⁶ Dessa kan förstås i ljuset av försök att göra klass till en allmän angelägenhet. En första nationell kartläggning av arbetarklassens hushållsbudgetar genomfördes 1913/1914 av den nyligen uppkomna Socialstyrelsen.⁴⁷ Klasstudier knöts även an till den framväxande rasbiologin, där annars främst biologiska taxonomier i ras och kroppslig fysik användes och gjordes till cirkulerande kunskap. Rasammansättningen inom samhällsklasserna var enligt rasbiologen Herman Lundborg (1868–1943), grundare av rasbiologiska institutet (1922), en allt mera uppmärksammas forskningsfråga.⁴⁸ I 1930 års folkräkning började befolkningen klassificeras i "socialklasserna" arbetare, funktionärer (tjänstemän), samt självständiga (företagare och tjänstemän i ledande ställning). Befolkningsräkningens ledare, statistikern Karl Arvid Edin (1880–1937), såg stora vinster med en sådan klasstatistik. Information om samhällsklassernas särskilda yrkesbanor, familjeförhållanden, utbildning, inkomst, sjukdomshistoria, raskaraktär och religiösa övertygelser skulle ge en total befolkningsöverblick. Han såg framför sig hur folkräkningen kunde bli ett "*organiskt led i en sunt avvägd besparings- och uppbyggnadspolitik*" en "*verkligt produktiv statistik*".⁴⁹ Klass gavs uppenbart vetenskapligt förklaringsvärde till många skilda fenomen, och menades vara en nyckel till flera av de stora sociala och politiska frågorna i samtiden.

Socialgruppsindelningens födelse

För att förstå socialgruppstaxonomin specificitet, cirkulering och effekter är det här viktigt att återvända till dess införande, samtida med en utökning av rösträtten. Åren 1907–1909 röstades högerledaren och stats-

46. Gunnar Landtman, *Samhällsklassernas uppkomst* (Stockholm 1916); *Svenska folkets levnadsvillkor: Ett försök till utredning* (Uppsala 1915); Sven Helander, "Samhällsklasserna", i Isidor Flodström (red.), *Sverges folk: En utbildnings-, odlings- och samhällshistorisk skildring* (Uppsala 1918); E.H. Thörnberg, *Samhällsklasser och politiska partier i Sverige: Studier och iakttagelser* (Stockholm 1917); Alf Ahlberg, *Social psykologi: Massans och gruppens, nationens och klassens själsliv* (Stockholm 1933) s. 147–199; Karl Petander, *Klasserna och samhällsutvecklingen* (Stockholm 1933).

47. Några år tidigare hade den första levnadsnivåundersökningen för en svensk stad genomförts. Socialstyrelsen, *Levnadskostnaderna i Sverige 1913–1914 D. 1 Utredningens huvudresultat* (Stockholm 1921) s. 9.

48. Herman Lundborg, *Svensk raskunskap* (Uppsala 1928) s. 18–24. För en orientering kring rasbiologin i Sverige, se Gunnar Broberg, *Statlig rasforskning: En historik över Rasbiologiska institutet* (Lund 1995).

49. Karl Arvid Edin, "1930 års folkräkning", *Statsvetenskaplig tidskrift* 31:5 (1928) s. 428–429. Kursiv i originalet.

ministern Arvid Lindmans kompromissförslag om utvidgad rösträtt igenom. Förutom att kvinnorna fortfarande utestängdes hindrades de som låg i skatteskuld och de som mottog fattigvård från att rösta.⁵⁰ Det var inför det första valet med dessa nya föreskrifter som socialgruppstaxonomi uppkom. SCB beskrev i valstatistiken för andrakammarvalet 1911 att den nya väljarindelningen införts för att ”söka belysa de nu gällande rösträttsbestämmelsernas verkningar och rösträttens användande inom olika sociala lager af befolkningen”.⁵¹ Kommittén som föreslagit den nya statistiken hade önskat att få kunskap om partifördelningen mellan samhällsklasserna, men i slutändan räknades endast valdeltagande inom dessa.⁵²

Rent praktiskt fick de lokala vallokalsarbetarna i uppgift att förteckna röstberättigade, de icke röstberättigande och de faktiskt röstades yrkestitlar för sitt område, uppgifter som sedan aggregerades av SCB. För vissa distrikt saknades uppgifter om yrke för uppemot 50 procent av de röstberättigade vilka behövts kompletteras med församlingsboksutdrag, ett arbete som beskrevs ha varit ”mycket tidsödande”.⁵³ Socialgruppstaxonomi skapades genom att 23 större yrkesgrupper – för att ”vinna större öfverskådlighet” – sammanförts till tre grupper: ”den högre klassen”, ”medelklassen” samt ”kroppsarbetarnas klass”. Högre tjänstemän, de i fria yrken, större företagare, och husägare placerades i grupp I, mindre företagare, lägre tjänstemän, hantverkare och bönder i grupp II, samt ”arbetare”, torpare, drängar och fiskare i grupp III.⁵⁴ Först vid valet 1928 fick de tre klasserna namnet socialgrupper.⁵⁵ Principerna bakom sorteringen var enligt SCB inte tekniska eller ekonomiska, utan huvudsakligen ”sociala”.⁵⁶ Långt senare berättade statistikern Ernst Höjjer

50. Lotta Gröning: *Vägen till makten: SAP:s organisation och dess betydelse för den politiska verksamheten 1900–1933* (Uppsala 1988) s. 23. Om rösträttsbegränsningar, se även Annika Berg & Martin Ericsson (red.), *Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921* (Göteborg 2021).

51. Statistiska Centralbyrån (SCB): *Riksdagsmannavalen åren 1908–1911* (Stockholm 1912) s. 30–31.

52. Statistiska kommittén (1910) s. 432.

53. SCB (1912) s. 3.

54. SCB (1912) s. 28–31.

55. SCB, *Riksdagsmannavalen: Åren 1925–1928* (Stockholm 1929) s. 51.

56. SCB (1912) s. 28. En utredning några år senare beskrev kortfattat att valstatistikens socialgruppsindelning var grupperad efter ”social ställning”, se SOU 1922: 50, *Bilaga till Statistiksakkunnigas betänkande: Redogörelse för huvuddragen av den officiella statistikens utveckling och nuvarande organisation i Sverige jämte kort översikt av dess organisation i vissa främmande länder samt i internationellt hänseende* (Stockholm 1922) s. 45.

(1884–1974), tidigare överdirektör och chef för SCB, att han tillsammans med två andra tjänstemän under några veckor sommaren 1911 uppfunnit indelningen.⁵⁷ Sannolikt influerades SCB av Pontus Fahlbecks klasstaxonomi.⁵⁸ En skillnad var dock att medan tjänstemän placerades i överklassen hos Fahlbeck delades denna grupp av SCB, där lägre tjänstemän i stället kategoriserades som medelklass.

Information från platser över hela Sverige sändes till SCB:s kontor i Stockholm där den omräknades till nationell valstatistik. I sammanställningarna försvann alla lokala sociala skillnader, partikulära kontexter, och alternativa sätt att värdera och indela människor. I de nordliga distrikten sattes exempelvis alla samer till ”öfriga” i socialgrupp III.⁵⁹ Taxonomin modifierades under årens lopp. 1914 bröts exempelvis det militära manskapet vid armén och flottan ut från grupp II och flyttades till grupp III, likaså överfördes sjöbefälen från fiskare och sjömän till grupp II.⁶⁰ Kritiken kunde vara hård mot enskilda placeringar.⁶¹ Beskrivningarna hos SCB tenderade att bli mer ingående över åren som respons på anmärkningarna.⁶² Vid den kvinnliga rösträttens införande 1921 sorterades kvinnorna in bland sina makars eller fäders yrkesgrupper när eget lönearbete inte förekom, men annars som yrkesutövare i egen rätt.⁶³

Den aggregerade väljaren som politiskt kunskapsobjekt, 1911–1940

SCB:s nya statistik kom snart att användas av de rikspolitiska partierna. Samtidigt som rösträtten utvidgades vid valet 1911 ombildades de många små valkretsarna till ett femtiotal stora, och majoritetsvalsprincipen ersattes av en proportionell valmetod. Forskning har framhållit hur de regionalt och nationellt organiserade partikampanjerna härigenom blev viktigare. Röstning skedde nu främst på riksparti i stället för på

57. Detta ska ha berättats i ett möte vid Statistiska föreningen 1968, se Lars-Gunnar Andersson, Robert Erikson & Bo Wärneryd, ”Att beskriva den sociala strukturen: Utvärdering av 1974 års förslag till socio-ekonomisk indelning”, *Statistisk tidskrift* 19:2 (1981) s. 113.

58. Detta menar John Olsson, ”Den politiska partifördelningen inom de olika sociala klasserna i Sverige”, *Statsvetenskaplig tidskrift* 26:2 (1923) s. 116, och Anders Gullberg, *Till den svenska sociologins historia* (Stockholm 1972) s. 17.

59. SCB (1912) s. 35.

60. SCB, *Riksdagsmannavaalen åren 1912–1913 samt hösten 1914* (Stockholm 1915) s. 30.

61. Rickard Sandler, ”Valmanskåren: Reflexioner till valstatistiken”, *Tiden* 1:8 (1912) s. 228.

62. SCB, *Riksdagsmannavaalen våren 1915–1917* (Stockholm 1918) s. 33. Se också SCB, *Riksdagsmannavaalen år 1921* (Stockholm 1922) s. 23; SCB, *Riksdagsmannavaalen åren 1922–1924* (Stockholm 1925) s. 21.

63. SCB (1922) s. 24.

en person.⁶⁴ Det socialdemokratiska arbetarpartiet övergick vid denna tidpunkt från att centreras kring organiseringen av arbetarklassen till att koncentrera sig på att mobilisera väljare i val enligt Lotta Gröning.⁶⁵ Hjalmar Branting skiftade från att hänvisa till opinioner utanför det parlamentariska systemet som legitim grund för samhällsdebatten till att betona att dessa främst uttrycktes genom val.⁶⁶ Liberalernas Frisinnade Landsföreningen (1902) och högerns Allmänna Valmansförbundet (1904) hade uppkommit något innan för att möjliggöra bättre valberedskap.⁶⁷

Det var här kunskap om den föreställda väljarkårens sociala sammansättning blev angelägen. De frisinnade försökte redan 1908 orientera sig och precisera sitt framtida väljarstöd i och med den kommande rösträttsreformen: småbönder, torpare och lägenhetsinnehavare utgjorde 400 000 människor enligt dem – en siffra som bara växte: ”Hos denna klass, således hos landsbygdens småfolk, kommer därför sannolikt tyngdpunkten i det frisinnade partiet att för framtiden vila.”⁶⁸ Inom högern pågick diskussioner om potentiella verkningar av proportionalism och representativ demokrati. Eli F. Heckscher (1879–1952), högerintellektuell under denna tid, skrev 1907 kritiskt om hur konservativa skräckvisioner hittills utgått ifrån att ”svenska folkets majoritet utgör en kolossal homogen massa”, förbestämd att enas under socialismen och slå ut den lilla besuttna överklassen ur andrakammaren. Han menade att folket tvärtom var splittrat i många grupper – yrkesmässigt och mellan stad och land – och att konservatismen därför kunde hitta nya allianser. Men avsaknaden av duglig yrkesstatistik gjorde exakta beräkningar av folket omöjliga.⁶⁹

64. Peter Esaiasson, *Svenska valkampanjer 1866–1988* (Göteborg 1990) s. 110–111; Hans Krister Rönblom, *Frisinnade landsföreningen 1902–1927: Skildringar ur den liberala organisationsrörelsens historia i vårt land* (Stockholm 1929) s. 194.

65. Gröning (1988) s. 33.

66. Jonas Harvard, *En helig allmänlig opinion: Föreställningar om offentlighet och legitimitet i svensk riksdagsdebatt 1848–1919* (Umeå 2006) s. 184.

67. Tommy Möller, *Svensk politisk historia 1809–1975* (Lund 2005) s. 43–44.

68. Axel Schotte, ”Inför den förväntade rösträttsreformen”, *Politiskt Kvartalsblad* 3:1-4 (1908) s. 2. 1909 tog partiet initiativ till en undersökning över hur partiets medlemmar fördelade sig efter yrkestillhörighet, se ”Landsföreningens direkta medlemmar fördelade på yrken”, *Politiskt Kvartalsblad* 4:3 (1909).

69. Eli F. Heckscher, ”Proportionalismen och det svenska statslivet”, *Det nya Sverige* (1907) s. 173–174. Valet 1911 gällde en ”flerdubbelt utökad valmanskår, om vars åskådningar man ännu sväfvade i ganska stor ovisshet” mindes en högerpartiorganisatör. Se Axel Jäderin, *Allmänna valmansförbundet 1904–1914: En krönika* (Stockholm 1914) s. 90.

Det socialdemokratiska partiet skickade ut formulär till distriktsstyrelserna vid valet 1911 som uppmanade dem att studera väljarkåren: hur många av röstande socialdemokratiska valmän ”beräknar ni ungefärligen ha utgjort: Hantverkare och industriarbetare ..., lantarbetare ..., småbönder och småbrukare ...?” var en av flera frågor. Punkterna markerade var distriktsstyrelserna skulle fylla i sina värderingar. Dessa kvantitativa uppskattningar följdes av frågor om vad som ansågs vara de främsta orsakerna till att så många arbetare uteblev.⁷⁰

Försöken att få distriktsstyrelserna att göra väljaruppskattningar behövde inte fortsättas eftersom SCB några månader efter 1911 års val publicerade sin nya socialgruppsstatistik. Den unge matematikern och socialdemokratiska partistrategen Rickard Sandler (1884–1964) slog fast i en reflexion över den nya valstatistikens värde att ”varje omdöme om partiernas stora riktlinjer och allmänna kynne vilar på lösan sand” när den inte utgick från kännedom om valmanskårens beskaffenhet.⁷¹ Detta var en uppmaning att förstå politiken och partierna, inte som innehavande ett mandat byggt på *folket*, *allmänviljan*, *nationen* eller någon liknande moralisk-politisk term, utan som baserat på en socialt differentierad valmanskår. Denna rörliga och föränderliga valmanskår kunde dessutom bäst förstås genom statistiska sammanställningar enligt Sandler. Klassamhällets struktur var komplext men bestämdes i stort av två stora klassintressen. Sandler urskilde två principer för hur klasser kunde sättas ihop: den socioekonomiska intresseriktningen och levnadsstandarden. Men medan intresseriktningarna gav uttryck åt det dynamiska momentet var levnadsstandarden, den grund som socialgruppstaxonomi tycktes vara indelad efter enligt Sandler, statisk, och i ”politiken måste ju underlaget för strävandena vara det viktigaste”.⁷² Likt Tistedt visat omgrupperade Sandler, och senare 1918 Gustav Möller (1884–1970), valstatistiken för att få fram nya socialdemokratiska klassindelningar – Sandler med fokus på ”kapitalklassen” gentemot ”underklassen” men med en medelklass emellan, medan Möller frammanade en ”underklas-

70. ”Frågeformulär till distriktsstyrelserna angående 1911 års valrörelse”, Handlingar rörande valet 1911, Rickard Sandlers arkiv, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek. Sifforna publicerades senare i Sveriges Socialdemokratiska arbetarparti (SAP), *Socialdemokratiska partistyrerelsens berättelse över år 1911* (Göteborg 1912) s. 160–180.

71. Sandler (1912) s. 225.

72. Sandler (1912) s. 227–228.

sens” överväldigande allians mellan industri- och jordbruksarbetare.⁷³

Fahlbecks vision var en klasstaxonomi som visade på underliggande likhet i befolkningen men som samtidigt statistiskt ordnade den i tre klasser med olika värden och funktioner. SCB:s socialgrupptaxonomi fick däremot snabbt en logik inom partipolitiken som en översättning av partiernas föregivna intresseområden. Den taxonomiska princip som Fahlbeck upprättat om kvalitativa värdeskillnader gav vika för en där kvantitet motsvarade potentiell makt. Detta var en nyhet i den nya demokratiska sfären som valstatistiken hjälpte att artikulera. Det var antalet röster som nu beredde legitimitet att styra.

Historiker har visat hur socialdemokratin från sekelskiftet och framåt utvidgade målgrupperna för sina valkampanjer mot lantarbetare, småbönder, småhandlare, hantverkare, och tjänstemän.⁷⁴ Men när det gällde diskussioner om socialdemokratin centrala väljargrupp, och klasstrukturen i sin helhet, spelade socialgruppsindelningen en viktig men i forskningen understuderad roll. Under 1920-talet slog användningen av socialgrupptaxonomi igenom stort inom partiet. Sandler och Möllers kreativa ombearbetningar var tidiga undantag från en senare utveckling då taxonomi tenderade att övertas oförändrad. Det var kanske på grund av att fler och fler aktörer började med valanalyser som en sådan gemensam standard blev nödvändig, eller för att det var enklare att inte behöva konfigurera om SCB:s väljarstatistik efter varje val.

Att befolkningen skulle indelas i just tre klasser var inte givet. Läsningar av *Kommunistiska manifestet* i den tidiga socialdemokratin ledde till tanken att samhället bestod av proletärer gentemot borgare med en alltmera försvinnande medelklass. Socialdemokrater diskuterade dock från slutet av 1800-talet alltmera om inte detta behövde revideras då de tyckte sig urskilja hur en medelklass inte alls försvann utan tvärtom stärktes.⁷⁵ Socialgruppsindelningen gav statistisk uppbackning till detta treklasschema över befolkningen. Här var en stor medelklass fastställd genom precisa siffror.

I den socialdemokratiska partistyrelsens eftervalsanalyser för 1924, 1928 och 1936 användes socialgruppsindelningen. Socialdemokratiska

73. Tistedt (2020b).

74. Gröning (1988) s. 124–139.

75. Sten O Karlsson, *Det intelligenta samhället: En omtolkning av socialdemokratin idéhistoria* (Stockholm 2001) s. 255, 264, 277, 293, 296.

broschyrer som trycktes upp och spreds i stora upplagor över landet visar också hur socialgruppssiffror sågs som angelägna fenomen för väljarna att begrunda, likt i *Arbetarpartiet kan segra! Vad valstatistikens lär* (1924) och *Vilka voro våra valskolkare 1928?*⁷⁶ I den förra lärde sig läsaren att grupp III utgjorde 55 procent av de röstberättigade. Orsaken till de borgerligas fortsatta övervikt var att "stora massor av underklassens väljare direkt mot sina egna intressen röstar med dessa parter"⁷⁷ Den under mellankrigstiden framträdande valstrategen Alfred Vanner (1892–1967) framhöll i en lång artikelserie i *Tiden* inför valet 1928 att det var statistik över "grupp III" ("den egentliga arbetarklassen") som lagts som grund för valkampanjplaneringen. Det var "den samhällskategori, hos vilken arbetarpartiet har sina flesta gamla väljare och närmast har att räkna med nya"⁷⁸ I ett anförande inför den socialdemokratiska distriktskongressen i Stockholm samma år bad Rickard Sandler åhörarna föreställa sig "hur en riksdag skulle se ut sammansatt efter alla de olika gruppernas andel i nationen, alltså direkt avspeglade de röstberättigade inom vårt samhälle": en kammare av 110 män och 120 kvinnor där "överklassen" skulle få tolv mandat, "medelklassen" 92, och "underklassen" 126 platser – allt uträknat efter socialgruppernas inbördes andel av valmanskåren. Sandler ville med detta "tankeexperiment" få åhörarna att överväga "hur pass långt vi äro avlägsna från ett verkligt aktivt medborgarskap"⁷⁹

Socialgruppsreserver framställdes som att de skulle besitta ett inboende intresse. Identifikationen mellan SCB:s kategorier och partieransspråk på representation drogs till sin extrem i den socialdemokratiska partistyrelsens valanalys för 1924. Partiet översatte valstatistikens tre klasser till riksdagspartiernas intressesfärer. Högern hade fått minst

76. SAP, *Arbetarpartiet kan segra! Vad valstatistiken lär* (Stockholm 1924); SAP, *Vilka voro våra valskolkare 1928?* (Stockholm 1932). Se också H.L., "En betraktelse över siffror och kvinnor", *Morgonbris* 23:6 (1928).

77. SAP (1924) s. 7. Se också SAP (1932).

78. Alfred Vanner, "Det kommande valet", *Tiden* 21:1 (1928) s. 36. Om diskussioner i *Tiden* utifrån valstatistikens taxonomi, se också "Händelser och spörsmål: Det politiska intresset", *Tiden* 22:8 (1929); "Händelser och spörsmål: Kommunfullmäktigevalet i Stockholm", *Tiden* 24:4 (1931); Alfred Vanner, "Höstens val", *Tiden* 25:6 (1932); Anders Nilsson, "Propaganda", *Tiden* 29:2 (1936); "Händelser och spörsmål: Arbetarnas röstning", *Tiden* 29:3 (1936); Händelser och spörsmål: Valsiffror i Stockholm", *Tiden* 31:2 (1938); "Händelser och spörsmål: Valstatistiken", *Tiden* 31:4–5 (1938).

79. Rickard Sandler, "I frihetens tjänst. Anförande vid socialdemokratiska distriktskongressen i Stockholm i mars 1928", Manuskript till tal, föredrag och artiklar 1911–1921, Rickard Sändlers arkiv, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB).

hundrausentals röster "från sociala huvudgrupper, vars intressen de i stort sett icke kan anses representera" medan minst hundrausen underklassröster uppsögs av andra partier. Liberalerna och Bondeförbundet som identifierades med grupp II menades gå miste om över 230 000 röster "till partier som i politiken företrädde andra intressen".⁸⁰ Talande för dessa exempel är hur samhällsklasserna – till skillnad från i tidigare diskussioner om att behöva förstå samhället som dynamiskt – nu blev statistiska kategorier i en given och stabil samhällsstruktur. För Sandler blev måttet för en "verklig medborgarrätt" en där riksdagsmandaten med exakthet representerade samhällsstrukturen i sin helhet, inte där kategorier som underklass och överklass inte längre var nödvändiga.⁸¹

Konservativa och liberaler var under mellankrigstiden något mindre intresserade av valstatistiken. De frisinnade återkom ofta till att de var det enda "idépartiet": "Väljarna äro icke ett dött siffermaterial", framhöll de, "utan levande, tänkande, med egen vilja utrustade människor", något som både högerns och socialdemokraternas "kalkulatorer glömma".⁸² Men trots detta använde även de den nya statistiken som ett epistemiskt verktyg för att förstå och diskutera väljarkåren. De frisinnades riksombudsman Arvid Grundel (1877–1959) skickade inför valet 1914 ut ett cirkulär med SCB:s valstatistik till de lokala partidistrikten med rådet att de skulle studera dessa siffror för att bättre organisera sina valkampanjer. Agitationen uppmanades "inriktas på de yrkeskategorier, vilka enligt statistiken visa ett ringa deltagande vid 1911 års val och vilka genom sin samhällsställning" var disponerade att rösta på De frisinnade. Grundel preciserade sin uppmaning med att dessa "torde företrädesvis vara att finna i de under grupp II förda yrkeskategorierna".⁸³ I andra stra-

80. SAP, *Socialdemokratiska partistyrelsens årsberättelse för år 1924* (Stockholm 1925) s. 19.

81. Rickard Sandler, "I frihetens tjänst. Anförande vid socialdemokratiska distriktskongressen i Stockholm i mars 1928", Manuskript till tal, föredrag och artiklar 1911–1921, Rickard Sandlers arkiv (ARAB).

82. "Uppträcker", *De frisinnade* 4:3–4 (1926). Se också "Bönderna och det frisinnade partiet", *De frisinnade* 2:10 (1924); "De ideella och organisatoriska förutsättningarna för frisinnad politik. Föredrag vid Jönköpingskursen", *De frisinnade* 3:10–11 (1925); "Klassegoismen – klasspartiernas obotliga lyte", *De frisinnade* 4:10–11 (1926); O. Johansson, "Trosbekännelser och gärningar i politiken", *De frisinnade* 8:5 (1930); H.L., "Mellanpartierna, folket och framtiden", *De frisinnade* 8:6 (1930); N. Gärde, "Nu gäller det!", *De frisinnade* 10:5 (1932); Hans Krister Rönblom: *Frisinnade landsföreningen 1902–1927: Skildringar ur den liberala organisationsrörelsens historia i vårt land* (Stockholm 1929) s. 396–397.

83. Arvid Grundel, "Till herrar Valkretssekreterare", 1914, 1902–1919, Cirkulär, Utgående Handlingar, Frisinnade landsföreningen, Riksarkivet, Marieberg.

tegiöverbvägningar för medlemmarna dök liknande resonemang upp.⁸⁴

Det fanns bland konservativa en strömning för att se samhällsklass som en central del i det politiska samt organisera partiet efter den insikten. Förstakammarpolitikern Pontus Fahlbeck var som vi sett drivande i skapandet av klasstatistik. För förstakammarpolitikern och statsvetaren Rudolf Kjellén (1864–1922) var klassdifferentiering och det moderna samhället ett och samma. Klasskillnader var nödvändiga, vad som behövde utjämnas var de upplevda rangskillnaderna mellan klasserna för att förhindra klasshat.⁸⁵ Han pekade på högerns stöd till egna hemslån. Egnahemsrörelsen var en bred politisk koalition och en del av statlig interventionspolitik från sekelskiftet och framåt i syfte att utöka hemägandet. Rörelsens ”största uppgift” enligt Kjellén var att ”göra lösa arbetare till fasta, ’boende’ män”. Genom detta klassuppstigande skulle medelklassen stärkas.⁸⁶ Högerintellektuelle Adrian Molin (1880–1942), kritisk mot det konservativa partiets ekonomiska liberalism, förfäktade genom sin tidskrift *Det nya Sverige* under tioalet att konservativa borde förstå att ”under de politiska motsatserna ligga de *sociala* [...] Klassen är och förblir partiets grund.”⁸⁷ 1917–1918, när första kammaren var på väg att reformeras mot att ta bort dess graderade rösträtt, ställde sig flera bakom att högern skulle bli ett renodlat klassparti.⁸⁸ Historikern och högerpolitikern Karl Hildebrand (1870–1952) framhöll att andrakammaren redan fungerade som ett parlament av klasser, men en klass befann sig i numerärt överläge. Hans förslag var att formalisera detta förhållande till ett renodlat klassval där representantantal bestämdes av ”klassens betydelse för landets andliga och materiella utveckling”. Det betydde få platser för arbetarna.⁸⁹

84. B.N-m, ”En nödvändighet”, *De frisinna* 5:4 (1927) s. 5. Se också ”Landsbygdens småfolk och valet”, *De frisinna* 4:8 (1926). Se en liknande uppmaning i ett cirkulär till de lokala valkretsarna 1924: ”Herr Ombudsmannen i ... valkrets”, cirkulär nr. 7, 1924, 1920–1930, Cirkulär, Utgående Handlingar, Frisinnade Landsföreningen, Riksarkivet, Marieberg.

85. Rudolf Kjellén, *Ett program: Nationella samlingslinjer* (Stockholm 1908) s. 106. Om Kjellén och faktionen han var en del av bland de konservativa, se Torbjörn Nilsson, *Mellan arv och utopi: Moderata vägval under hundra år, 1904–2004* (Stockholm 2004) s. 133–136.

86. Kjellén (1908) s. 50. Om egnahemsrörelsen, se Nils Edling, *Det fosterländska hemmet: Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900* (Stockholm 1996).

87. Adrian Molin, ”Riket och folket”, *Det nya riket* (1916) s. 164. Se också liknande i Karl Starbäck, ”Självprövning inför regeringskrisen”, *Det nya Sverige* (1920) s. 397.

88. Olle Nyman, *Tvåkamarsystemets omvandling: Från privilegievalrätt till demokrati* (Stockholm 1966) s. 95.

89. Karl Hildebrand, *Klassval till första kammaren: Förslag framlagt i motion i riksdagens andra kammare* (Stockholm 1918) s. 32–37. Rent konkret betydde det att bildning och allmän-

Något annat som fördes fram var att göra högerpartiet exklusivt inriktat på att representera "medelklassen".⁹⁰ Men partiledarskapet blev snart hårdare i sin kritik av sådana idéer. Att bli ett klassparti var en omöjlig ekvation då socialdemokratin ägde långt flera klassreserver.⁹¹ En artikel i medlemstidningen *Medborgaren* 1920 framhöll att om medelklassen organiserade sig som klass var det "precis detsamma som att säga till allt hvad arbetare heter: numera skall all politisk gruppering ske efter intresseklasser, alltså bör Du, som är arbetare, sluta Dig till arbetarpartiet. Därmed vore dettas och socialdemokratiens absoluta numeriska öfvervikt i samhället gifven." Högern borde i stället "följa den gamla regeln att söndra och härska" och "få allt större skaror öfver på de borgerliga åsikternas grund".⁹²

Partiet började först nu använda sig av socialgruppstaxonomi och dess statistik för att bryta de representativa anspråken socialdemokratin hade på arbetarklassen och liberalerna på medelklassen. Riksbudsmannen Lennart Kolmodin (1889–1961), högerpartiledaren Arvid Lindmans närmaste man i partiarbetet, beskrev hur socialdemokraterna framställde sig själva som arbetarnas och "småfolkets" parti och liberalerna som medelklassens beskyddare: "På det sättet delar man upp valmanskåren i yrkes- och samhällsgrupper."⁹³ Men valstatistiken visade

tjänstklassen fick 25 platser, jordbrukareklassen 57, jordbruksarbetareklassen 8, borgarklassen 34 och industri- och samfärdselarbetarklassen 16 mandat. Högerpartisten Karl Johan Ekman menade att förstakammaren borde framväljas genom klassval för att balansera olika intressen. Ekman urskilde tre huvudklasser: en arbetarklass, en industri- och borgareklass, en jordbrukareklass, samt en numerärt mindre tjänstemannaklass där även de bildade ingick. Ekman var explicit med att hans förslag riktades mot att stoppa arbetarklassens försök att överta samhället. Se *Klasser och partier i Sverige: Jämte några ord om förstakammarproblemet* (Stockholm 1917) s. 160, 266, 289. Se även Otto M. Höglund, "Krafven på författningsändring och den riktning i hvilken den bör gå", *Det nya Sverige* (1918); Jarl Hjalmarsson, "Om några av de teoretiska och praktiska grunderna för vårt valsysteem. Ett försök till kritik och förslag", *Det nya Sverige* (1925).

90. Per Uno Bolinder, "Författningkampens innebörd och ett ord om medelklassens ställning: Ett idépolitiskt kåseri med allvarliga afsikter", *Allmänna valmansförbundets månadsblad* 4:3 (1918). Se även "Den svenska medelklassen: Ett rop på en medelklassens sociala och politiska samlingsrörelse", *Allmänna valmansförbundets månadsblad* 4:4 (1918); C.A. Reuterskiöld, "Samhällets klasser", *Det nya Sverige* (1919).

91. "Medelklassen", *Medborgaren* 2:4 (1921).

92. "Borgerliga klasspartier", *Medborgaren* 1:3 (1920). För en liknande analys, se även "Författningsändringens innebörd och konsekvenser", *Medborgaren* 2:1 (1921); "Samhällsklassernas tillväxt och aftagande", *Medborgaren* 2:5 1921; "Valtrötthet och klasserna", *Medborgaren* 2:5 1921; "Yrkesgrupperna och väljarekåren", *Medborgaren* 4:2 (1923).

93. Lennart Kolmodin, "Valstatistikens vittnesbörd", *Medborgaren* 7:3 (1926) s. 65. Om Kolmodin som Lindmans närmaste man i valrörelserna, se Eric Wärenstam, *Sveriges nationella ungdomsförbund och högern 1928–1934* (Stockholm 1965) s. 35–36.

enligt Kolmodin hur många ur grupp III som måste ha röstat på andra partier än socialdemokratin, samt att mittpartierna, liberalerna och det nygrundade bondepartiet fått dubbelt så många röster än vad det fanns väljare inom grupp II. Samhällsklasserna följde inte partilinjer var budskapet. Om socialdemokratin fortfarande hade stora reserver ur icke-röstande arbetare att ta ifrån vid kommande val, var högerens ”reserver” inte lika stora medgav Kolmodin, ”men desto angelägnare är det att de utnyttjas”.⁹⁴ Detta visar hur högern ifrågasatte att socialgruppernas intressen och partiloyaliteter var för en gång satta, men såg socialgrupp III som en faktisk kategori, och dess numeriska övervikt och samhällsomstörtande potential som en realitet.

Både högern och socialdemokratin saluförde sig själva som partier med stort stöd och därför legitimitet med hjälp av valstatistiken. Den socialdemokratiska partiledaren Per Albin Hansson beskrev i sitt förstamajtal 1930 hur ”den officiella indelningen av det svenska väljarfolket” visade att arbetarklassen förfogade över ”omkring en halv miljon röster mera än de båda andra klasserna tillhopa”. Därför var en framtida erövring av den politiska makten en säker ekvation.⁹⁵ Högerens strategi var från och med 1920-talet i stället för att visa på ”sin egna” klass numeriska eller kvalitativa överlägsenhet att framhålla hur många arbetare som röstade på dem. Exempelvis räknade högerpolitikern och statistikern Ivar Öman (1900–1984) 1929 ut att högerpartiets väljare bestod av ”Femton procent överklass, sextiofem procent medelklass, tjugo procent arbetarklass”, vilket gav ”en ganska harmonisk balans mellan olika samhällsgrupper”.⁹⁶ De ville på det sättet framställa sig själva som ett parti med anspråk att representera alla klasser.

94. Kolmodin (1926) s. 65–68; Hur högern resonerade om olika samhällsklassers röstningsmönster vid val, se L.K., ”Blåsa nya vindar? Reflexioner över Stockholmsvalet”, *Medborgaren* 16:3 (1935); ”Reflexioner över valresultatet”, *Medborgaren* 15:10 (1934); ”Det stora skrytvalet”, *Medborgaren* 17:10 (1936); L.K., ”En valpolitisk väderleksrapport: Lågtryck i sydväst och norr”, *Medborgaren*, 13:10 (1932); ”Stillestånd eller omgruppering”, *Medborgaren* 11:10 (1930); Lennart Kolmodin: ”Hur svenska folket röstade: Ett försök till analys av valresultatet”, *Svenska Dagbladet (SvD)* 12/10 1932.

95. Per Albin Hansson, ”En stark folklig politik”, i *Demokrati: Tal och uppsatser* (Stockholm 1930) s. 69. Se även Olivia Nordgren, *Arbetarkvinnorna och höstens val* (Stockholm 1928) s. 4.

96. Ivar Öman, ”Högerpartiets sociala rekrytering: Några valstatistiska betraktelser”, *Medborgaren* 10:12 (1929). Se även ”Yrkesgrupperna och väljarekåren”, *Medborgaren* 13:2 (1923) s. 30; ”Det privilegierade fåtalets parti”, *Medborgaren* 5:2 (1924); ”Ett folkparti”, *Falu länsstidning (FL)* 8/4 1926; ”Fantasier och verkligheter”, *FL* 20/8 1928; ”Högerfrontens uppmarsch”, *SvD* 22/5 1933; ”Folkfronten mot klassfronten”, *FL* 25/9 1935.

Partiernas valstrategier sträckte även ut sig med analyser och rekommendationer till valarbetet i enskilda län. Socialgrupps-siffror skickades från partistyrelser till valdistrikt med sammanställningar över just deras lokala klassammansättning av väljare.⁹⁷ Högern använde likaså valstatistiken för att kalkylera fram hur många arbetare som röstat på dem i de olika valkretsarna och lyfte fram var valarbetet varit effektivt och var det kunde förbättras.⁹⁸ På detta sätt blev denna klasskunskap en del av valkampanjer ända ner i det lokala under mellankrigstiden.

Som inledningsexemplet visat var inte alla bekväma med den samhällsbeskrivning valstatistiken etablerade. SCB slutade också att socialgruppera valstatistiken efter 1948 "med hänsyn" till de "svårlosta definitionsfrågorna".⁹⁹ En av högerpolitikern och statistikern Ivar Ömans första gärningar efter att ha tagit över Stockholms statistiska kontor 1947 var att göra en djupdykning i valstatistiken för Stockholms län och visa på att socialgrupp III hade tappat sin historiska roll som dominerade klass. Den klass som "istället alltmera kommit att göra sig gällande, är otvivelaktigt socialgrupp II".¹⁰⁰ Han uttryckte samtidigt en önskan om att avveckla socialgruppstaxonomi då den hade "mycket litet att göra med den faktiska sociala strukturen i våra dagars Sverige".¹⁰¹ Men även om SCB slutade med sin socialgrupperade valstatistik fortsatte andra aktörer skapa egna siffror över väljaren. Stockholms statistiska kontor producerade trots Ömans önskan socialgrupperad valstatistik

97. Se exempelvis "P.M. Rörande organisationen av valarbetet", Falun 1928, Dalarna Soc.-dem. partidistrikt, Sveriges socialdemokratiska arbetareparti, Statsrätt Riksdagsval 1928, Okatalogiserat tryck, Kungliga biblioteket; "Partivänner!", Cirkulär nr. 8 1932, Sveriges sociald. arb. Parti Bohuslän 1932, Sveriges sociald. arb. Parti, Statsrätt Riksdagsval 1932, Okatalogiserat tryck, Kungliga biblioteket; "En översikt av 1928 års val. Till tjänst för byombud och husagitatörer", Gävle 1932, Gävleborgs läns partidistrikt, Sveriges sociald. arb. Parti, Statsrätt Riksdagsval 1932, Okatalogiserat tryck, Kungliga biblioteket; "Blekinge län. Förutsättningar och möjligheter vid valet", Soc. dem. arb. parti 1936 + sv. Soc. arbetarparti Blekinge 1936, Statsrätt Riksdagsval 1936: 3, Okatalogiserat tryck, Kungliga biblioteket.

98. "Klassernas styrka i de olika valkretsarna", *Medborgaren* 4:3 (1923).

99. SCB, *Riksdagsmannavalet åren 1949–1952* (Stockholm 1953) s. 61.

100. Ivar Öman, "Andrakammarvalets resultat, röstningsfrekvens och väljarkårens sociala struktur", *Statistisk månadsskrift för Stockholm stad* 13:8 (1948) s. 2. Se också "Arbetare och småfolksdistrikt ökade mest i årets Stockholmsval", *DN* 3/10 1948.

101. Ivar Öman, "Väljarkårens sociala struktur", i *Statistisk månadsskrift för Stockholm stad* 14:3 (1949) s. 2. Öman menade att socialgruppsindelningen var svävande, oklar och godtycklig. Se också "Överklassen-stopp, medelklassen fram", *Aftonbladet* 10/5 1949; "Medelklassen – väljarkårens kärna", *SvD* 18/5 1949.

fram till 1966, likaså gjorde Göteborgs statistiska kontor tills 1970.¹⁰² En annan nod i det statistikproducerande landskapet var Gallups och senare SIFOs valundersökningar. Svenska Gallup grundades 1941 och började inför valet 1944 göra partisympatiundersökningar utefter socialgruppsstillhörighet. Innovationen tillät partier att med exakthet veta och uttala sig om sin sociala väljarsammansättning. Detta blev exempelvis en del av den grundläggande orientering som Studieförbundet Medborgarskolan – en bildningsverksamhet med nära kopplingar till högerpartiet – tyckte eleverna behövde när de tog fram en kursbok om svensk politik 1949.¹⁰³ Socialgruppssegmentering följde med som en del av väljarkunskapen långt in under andra halvan av 1900-talet. Exempelvis läckte ett internt PM från Folkpartiets valrörelse 1968 där valarbetarna uppmanades avskärma och "icke bearbeta" arbetare: detta skulle göras "genom att personer med yrken tillhörande socialgrupp 3 bortsorteras vid genomgång av 66 års vallängder".¹⁰⁴ Samtidigt skapade socialdemokratiska partistrateger socialgrupperad väljarkunskap genom egna opinionsundersökningar ända in på 1980-talet.¹⁰⁵ Mer forskning behövs dock om hur klasskunskaper cirkulerade och formade partipolitiska väljaröverväganden under efterkrigstiden.

Avslutning

Socialgruppsindelningen uppfanns 1911 under inflytande av den konservativa statsvetaren Pontus Fahlbeck. För Fahlbeck var taxonomin en del i ett antisocialistiskt program för att motverka de samhällsupplösande tendenserna förknippade med arbetarrörelsens framväxt. Hans mål var att visa hur samhället var hierarkiskt ordnat i tre samhällsklasser, vilka fyllde olika funktioner i upprätthållandet av den västerländska civilisationen. I de valpolitiska övervägandena fick socialgruppernas kvan-

102. Göteborgs statistiska kontor började med valstatistik över stadsfullmäktigevalen 1954, se *Siffror, samhälle, stad: Göteborgs stads statistiska kontor 1918–1968* (Göteborg 1968) s. 85. För sista mediala rapportering från Stockholms stads valstatistik efter socialgrupp, se Östen Johansson, "48 000 arbetare struntar i att rösta", *Aftonbladet* 20/12 1967. För Göteborg, se "Valet i siffror", *Arbetet Västsvenska* 24/2 1971.

103. Gunnar Wallin, *Partier och program: Vad varje medborgare bör veta om svenskt partiväsende* (Uppsala 1949) s. 30, 48, 58.

104. Dieter Strand, "Vill folkpartiet 'bortsortera' socialgrupp 3?", *Aftonbladet* 6/11 1969.

105. Främst genom Jan Lindhagen, som byggde upp organisationen Gruppen för samhällsstudier inom det socialdemokratiska partiet, vilka började göra egna väljarmätningar flera gånger per år. Se Sören Holmberg, "Politiska opinionsmätningar i Sverige", i Anders Mellbourn (red.), *Makten över opinionen* (Malmö 1986) s. 39–40.

titativa storlek dock snabbt betydelsen potentiell makt och legitimitet. Socialgrupperna översattes här till partiernas intressesfärer. Statistiken gav partierna möjlighet att göra representativa anspråk på väljarkåren. Men statistiken kom samtidigt till användning på skilda sätt för olika politiska projekt. Socialdemokrater såg SCB:s indelning som en form av klassindelning. Rickard Sandler menade dock 1912 att den gav en statisk bild av samhället, och ommöblerade den till en ny klassindelning som visade på sociala konflikter. Från 1920-talet och framåt lades socialgruppsindelningen alltmera till grund för hur socialdemokratin förstod väljarna. De legitimerade sig själva genom att etablera ett anspråk på att representera en samhällsklass i numerär majoritet bland de valberättigade. Liberalerna underströk utåt att de endast såg väljarna som individer, men internt uppmanade de sina partimedlemmar att rikta in valkampanjerna mot medelklassen – väljare som identifierades genom SCB:s indelning. Inom högerpartiet extrapolerades i stället intressebans från statistiken. De argumenterade för att deras parti drog röster från alla klasser och att detta gav demokratisk legitimitet och lämplighet att styra. På dessa sätt samkonstituerades socialgruppsindelningen med den representativa demokratin och rikspartiernas formering i Sverige.

Genom att analysera hur socialgruppsindelningen användes av Sveriges socialdemokratiska arbetareparti, Allmänna valmansförbundet, samt Frisinnade landsföreningen har jag påvisat hur statistiska klasskunskaper cirkulerade och underbyggde svenska partipolitikers sätt att förstå samhället. Klass var något som informerades inte bara socialistiskt tänkande utan även liberaler och konservativas försök att tolka och påverka väljarna, något som inte uppmärksammats i tidigare forskning. Uppsatsen bidrar på detta sätt till forskning om den svenska politiska kulturen åren 1911–1940.

Tillgången till klasstatistik var formativ för svenska klassföreställningar under den undersökta perioden. I forskning om klass som historisk kategori är detta något som inte har studerats eller givits vikt. Jag menar att klass varit sammanknuten med kunskapspraktiker under modern tid: skilda sätt att urskilja och skapa kunskap om sociala tillhörigheter. Genom att studera statistiska klassindelningars användning inom det partipolitiska har denna uppsats kunnat visa att sådana indelningar är konstruerade i särskilda syften men att de också kan övertas och brukas av aktörer på nya sätt. De kan ses som en del av cirkulerande

klasskunskaper. Uppsatsen visar härigenom hur socialgruppsindelningen etablerades som ett specifikt svenskt sätt att förstå befolkningsstrukturen under den studerade perioden. Senare skulle denna taxonomi komma att användas i marknads- och opinionsundersökningar samt samhällsvetenskaplig forskning som en sorts standard för att conceptualisera den svenska befolkningsstrukturen. Genom kvantifiering omvandlades tidigare öppna begrepp till att bli mer precisa och därför hanterbara för politiken. Samhällsklass blev med hjälp av SCB:s socialgrupperade väljarstatistik något för de politiska partierna att kalkylera med i valkampanjerna. Genom den slöt sig vem som tillhörde arbetarklass, medelklass och överklass till bestämda och precisa kategorier vilka täckte in befolkningen.

A kingdom of class: Class knowledge in the Swedish political sphere, 1911–1940

This article investigates the creation and circulation of class knowledge among Sweden's political parties as Swedish representative democracy took shape, 1911–1940. When the expanded franchise for men was introduced in the general election of 1911, the National Statistics Bureau (SCB) was tasked with categorising voters to measure the effects of the reform. They created a taxonomy made up of three social groups. The study situates this innovation in election statistics in the general interest in social class, which was used as a frame for understanding and intervening in societal matters around 1900. The political scientist Pontus Fahlbeck's influence on SCB is considered. His taxonomy of society, created 1892, reflected his conviction that a class structure was vital for maintaining and developing Western civilisation and its culture. However, the political parties soon found a way of using SCB's divisions for their own ends, mobilising it for a variety of political projects. For the Social Democratic Party, the numerical majority of social group III – a class they claimed to represent – legitimised their claim to rule. The conservative parties instead focused on how in their view they were truly democratic because their voters were drawn from all social groups. The article uses insights from the cultural history of statistics – a field which holds

numbers to be a form of communication, and which underlines how phenomena and concepts change when quantified – to contribute to the history of class concepts. I show how class was made into statistics, transforming it from a fuzzy category into something concrete, exact, and calculable. Election statistics and Fahlbeck's taxonomy were the political parties' shared resource in their pursuit of election wins. Through this process, a common understanding of Swedish society as ordered into three societal groups was established, which would prove highly influential continuing into the second half of the twentieth century.

Keywords: Sweden, twentieth century, class, social group, political parties, elections, statistics